

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ЖУРНАЛУ: ІНТЕРМЕДІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті досліджені типи комунікативних стратегій сучасного літературного журналу (на прикладі видань «Київська Русь» і «ШО»). З'ясовуються взаємозв'язки між концептуальними положеннями видання, налаштованого на розбудову різноманітних форм спілкування з читачем, та інтерпретацією ціннісних орієнтирів сучасної соціокультурної спільноти. Визначається роль інтермедіального компонента у формуванні системи цінностей, яку репрезентує сучасний літературний журнал, зокрема розширення інформативності, естетичного та емоційного впливу вербальних текстів завдяки взаємозв'язкам із іншими текстами, як вербальними, так і візуальними. розбудову різноманітних форм спілкування з читачем.

Ключові слова: комунікативні стратегії, літературний журнал, концепція журналу, система цінностей, інтермедіальний компонент.

Активне зацікавлення проблематикою комунікативних стратегій виявляють науковці різних сфер, зокрема лінгвісти Ф. Бацевич, А. Белова, О. Дмитрук, О. Іссерс, А. Палійчук, дослідники політичного дискурсу Т. Ковальова, Л. Славова, І. Шовкун, літературознавці М. Зубрицька, М. Рябчук, О. Сінченко та ін. При вивченні літератури як комунікативної стратегії здебільшого йдеться про особливості функціонування моделі «автор – текст – читач» [7, 4]. Водночас залишається недостатньо з'ясованою в процесі комунікації роль формального носія тексту – рукопису, книжки, журналу, газети тощо. Мета нашої статті – дослідити комунікативні стратегії сучасного літературного журналу в інтермедіальному аспекті. Для досягнення поставленої мети зосередимося на з'ясуванні типу комунікування журналу з читачем і ролі в цьому процесі не лише вербальних текстів, а й кодів інших видів мистецтв.

Культуролог Ірина Каспе слушно розглядає читання як соціально структуровану практику, що потребує «механізмів підтримки читацької спільноти, формування норм читацької поведінки, складання готових способів реакції на текст, стандартів смаку» [5, 273]. Продовжуючи міркування Ірини Каспе, можна зазначити, що літературний журнал є одним із засобів такої підтримки. Без сумніву, прагнення створити успішне періодичне видання і забезпечити його життєдіяльність спонукає видавничий колектив застосовувати певні комунікативні стратегії, які спрямовані на «завоювання» свого читача та вплив на його світоглядні орієнтири. Адже, як стверджує дослідниця комунікативності Оксана Іссерс: «Остаточною метою будь-якої мовленнєвої стратегії є корекція світу адресата. Послідовністю речень, реакцій і контрпропозицій комуніканти залучають до розмови свої

власні інтерпретації (проблем, тем, подій, образів тощо), бажаючи зробити їх спільними і в такий спосіб досягнути реалізації свого задуму» [3, 109]. Серед типів комунікативних стратегій здебільшого виокремлюються: семантичні, або когнітивні (вмовляння, дискредитація, підпорядкування), прагматичні (побудова іміджу, формування емоційного настрою), діалогові (контроль над темою, контроль над ініціативою), риторичні (приваблення уваги, драматизація) [3, 108, 141-205].

Для з'ясування особливостей комунікативних стратегій сучасних літературних журналів ми обрали тематично близькі номери видань «Київська Русь» і «ШО», відповідно «ОкУпація» (2007) [6] і «Вторжение. Когда чужие побеждают своих» (2012) [9]. Модель цих видань різна: «Київська Русь» позиціонує себе як літературний журнал, «ШО» самовизначається на офіційному сайті як «унікальний журнал культурного опору». Проте в цьому культурологічному журналі матеріали, які висвітлюють різноманітні події літературного життя (інтерв'ю з письменниками і критиками, огляд книжкових новинок, художні твори в бібліотеці журналу «ШОиздат» тощо) займають майже половину його обсягу. Журнал виконує роль, як зауважує його головний редактор Олександр Кабанов, «не занудного і авторитетного гіда українською, російською та європейською культурою» [4]. Окрім того, обидва журнали засновані приблизно в один час, із різницею в один рік, і прагнуть по-новому висвітлювати мистецький процес.

«Київська Русь» виходить друком із постійним закликком до читача «Приєднуйтеся до літопису нового часу та простору української літератури!», і пропонує читачеві свою модель цього простору, у якому органічно поєднані минуле і сучасне. У виданні відчувається вага тисячолітньої культурної традиції, що підкреслено і назвою, і способом літочислення, і наявністю літературної критики традиційного журнального формату. Водночас нове прозирає у книжковій верстці з численними врізками, що сприймається як модель гіпертекстовості, нелінійності сучасної культури, у авангардному розділі «Заборонена зона», в оригінальних назвах рубрик («Робітня», «КРИТИКарка», «Переоблік», «ПРОза» та ін.), не схожих на традиційні назви «старих» літературних журналів.

«ШО» цікавий різнобічним інтересом до різних видів сучасного мистецтва – музики, живопису, літератури, фотографії, кінематографу, перформенсу тощо. Журнал, який, за задумом О. Кабанова, має бути центром зібрання культурних подій, їхнього кругообігу [4], ретельно створює свій імідж. Акцентується увага на його унікальності: форматі: «уперше в Європі та СНД журнал у книжковій палітурці» [9, 1]; нагородах – журнал є лауреатом конкурсу «Фаворит успіху 2010», «Фаворит успіху 2011», відзнаки якого розміщені на звороті першого форзаца. Журнал вигідно відрізняється від інших культурологічних видань якісною поліграфією та великою кількістю візуальних матеріалів. У цьому вбачаємо певну подібність до політики глянцевого журналу, які насамперед прагнуть створити

привабливий образ видання. Його ознаками, на думку дослідників «глянцю», є «високий епістемічний статус (володіння більшою сумою знань, ніж адресат) і демократично-шанобливий характер стосунків зі своїм читачем» [1, 154]. Отже, журнали «нового» типу демонструють прагматичний тип комунікації з читачем уже на рівні концепції та візуального образу видання, проте найважливіший аспект комунікації – наповнення змісту.

З'ясуємо змістові особливості журналу «Київська Русь», який має назву «ОкУпація» (2007, книга 3). Журнал розпочинається словами Нормана Дейвіса про «найвитонченішу іронію», яку він помітив у тому, що найпрестижніша світова премія Альфреда Нобеля з п'яти галузей, зокрема й миру, виплачується за рахунок прибутків від виготовлення зброї. Здавалося б, що відповідно до назви та обраного епіграфа має розкриватися тема окупації в прямому значенні цього слова. Пригадаємо, що в «Словнику української мови» зафіксовано таке значення слова «окупація»: тимчасове захоплення частини або всієї території однієї держави збройними силами іншої держави [8]. І справді, у передмові журналу головний редактор Дмитро Стус пов'язує темою окупації частину матеріалів номера, а саме: вірші Бориса Олійника, фрагмент із роману-апокрифу про Ісуса Христа Нелі Шейко-Медведевої та цикл матеріалів, присвячених Тарасові Шевченку, бо «у той чи інший спосіб, життя під окупацією (точніше, всупереч окупації) є непроговореним мотивом усіх цих творів» [6, 6]. Проте редактор наголошує, що йдеться насамперед не про окупацію території, а окупацію свідомості, яка відбувається, якщо приймати позицію малоросійства, яка полягає в нехтуванні якоюсь частиною населення національної гідності заради комфортного існування [6, 6]. Ставлення редакції до малоросійства підкреслено висловом Лесі Українки: «Малоросійство – це не політика і навіть не тактика, лише завжди апріорна й тотальна капітуляція» [6, 5]. Тому матеріали номера скомпоновано так, щоб шлях «від єгипетського ситого горщика до самотворення, від стада – до народу, від малоросійства – до українськості» [6, 6] став актуальним та емоційно близьким для читача, тобто реалізуються прагматична та риторична комунікативні стратегії.

Центром емоційного наснаження стає поетичний цикл Бориса Олійника «З окупаційного зошита», у якому тема окупації духу, з одного боку, загострена до прямої навіть не громадянської лірики, а публіцистики, а з іншого – позбавлена однозначності й злободенності (що характерні для публіцистичних творів) унаслідок образів природи, філософських, інтимних мотивів та біблійних алюзій.

Сюжетну лінію поетичного циклу, яку утворюють картини минулого й сучасного України, поет обрамлює алегоричними етюдами. Бінарні опозиції: влада / підпорядкування, свобода слова / мовчання, воля / рабство та ін., які висвітлюють сутність окупації, передано за допомогою алегоричних образів, що вбирають візії поза межами конкретного часу і простору. Початком циклу стає символічне вбивство – ніч вбиває день:

День було вбито прицільно.
Найнята в кілери ніч
Кинула професійно
З місяця гнучий ніж [6, 34].

Однак свідки цієї події: шуліка, дятел, «навіть сорока», а тим більше заєць бояться говорити. Зрештою на гучне обурення ранку, якого призначили слідчим, відповідає вуж, що, як відомо, народився повзати, а не літати: «Вуж з-під старої акації: / – Тс-с, – прошипів. – Окупація» [6, 34]. Семантичне поле образу вужа багатозначне, але в цьому контексті ми б акцентували на семах страху й підкорення. Так, звична, щоденна зміна дня і ночі у вірші стає алегорією злочину, який губиться в повсякденності, збайдужінні.

Алегорична картина конкретизується історичними подіями з реальними часопросторовими вимірами: Берестечко, Друга світова війна, Чорнобиль, 90-ті роки, Майдан 2004-го тощо. Поет послідовно доводить тезу: **вільна людина не боїться відстоювати власну гідність, а раб – кориться й мовчить**. Масштабності художньому образу він надає біблійний контекст: «...нам замкнули наглухо вуста / Нащадки тих, котрі носили цвяхи / Нещадним розпинателям Христа» [6, 44]. Якщо ж не бере слова **народ**, то вищий закон велить поету піднімати голос:

Всевишній, що в долонях світ трима,
Простить і боягузові, дарма,
Що перед окупантом горбив спину.
Лише вовіки прощення нема –
Поету, що мовчить у злу годину,
Коли народ вбивають крадькома [6, 36].

Ліричному героєві болить і горе самотньої матері, у якої вкралиobelіск з могили загиблого сина (бо з бронзи), і розбрат «патріотів» («Ну вже й гризуться, сховавши ножі поза спину! / Ну вже і пнуться, хто більше любив Україну!»). Поет розмежовує покоління малоросів, які звикли стояти в «холопській позі» «під чужим чоботом» і лити «по запорожцях сльози», від українців, які можуть «вдарити по-козацьки». Тому він радіє, коли бачить людей з почуттям власної гідності. Такими для нього є жінки, що йдуть на ринок. Незважаючи на те, що вони не можуть вберегтися від ошуканства «торгашів» і суєти буденщини, їм є чим пишатися – вони ж бо «месників грядущих народили».

Тема материнства вводить читача у сакральний світ, де триває Велика Священна війна між Добром і Злом. Серед її учасників є символічні персонажі, як Останній Воїн Великої Священної війни, і є реальні герої, як шестеро «спопелілих за всіх у четвертім» блоці Чорнобильської АЕС. Уособленням постійного Двобою є терези, на шальках яких змагаються «зиск і всі багатства світу» і «Новий Завіт». Здавалося б, автор має подати трагічну

візію цього поєдинку (так спонукає думати критична насиченість циклу), проте він сам вірить у рівновагу світобудови й переконує в цьому читача:

І до Страшного суду сила вража
Не змінить лад без Божого перста.
Бо навіть цвях з Христового хреста
Все золото мамони переважає [6, 51].

Закінчується цикл тихою мелодією ліричного «Триптиха», присвяченого драмі жінки й чоловіка, які підкорилися необхідності жити в нелюбові, приймаючи в такий спосіб визначеність долі. Сумні інтимні думки відтіняють гучні громадянські акорди попередніх віршів, проте останні рядки звучать як вирок не лише для двох, що «в журі не сплять»: «Б'ються крильми щоночі / В клітці своєї судьби, / Вітер в куцах регоче: / – Мучтесь, коли – раби!» [6, 57].

Поетичний цикл, який окреслює основні вектори розвитку теми, потребує певного способу подання, що може вплинути на розширення інформативності тексту. Російський соціолог Борис Дубін, який трактує літературу як медійний продукт, визначає в літературному повідомленні дві ознаки, які перебуваючи у певній протидії між собою, здатні впливати на творення нового інформаційного змісту: «З одного боку, передати значення, а з іншого – вказати чи утворити самі умови, які надають змогу створення цього значення, окреслити певну спільноту, через залучення до якої ми стаємо не лише споживачами цього значення, але, певною мірою, і його творцями» [2, 263]. Простежимо, які умови створює журнальний простір для творення нового повідомлення внаслідок прочитання циклу «З окупаційного зошита» в контексті інших матеріалів номера.

Серед таких умов, вважаємо, варто назвати розміщення циклу після збалансованої добірки матеріалів, присвячених Тарасові Шевченку, а також публікацію довідково-критичних та ілюстративних матеріалів. Цикл проілюстровано репродукціями живописних та графічних робіт Тараса Шевченка («Тополя», 1843–1847; «У Василівці», 1845 та ін.), що розширює поле асоціацій. Інформація в передмові редактора, що саме цей цикл дав назву номеру, привертає до нього увагу читача. Довідкові відомості подано так, щоб викликати в читача довіру до почуттів, висловлених у поезії. У біографічній довідці підкреслено не так творчо-поетичну лінію в житті Бориса Олійника, як громадянську: відвідування зон національних конфліктів колишнього Радянського Союзу, перебування в Чорнобилі, Сербії... Після кожної поїздки – осмислення ситуації в книжках, есеях, статтях, чітка позиція щодо Голодомору. Вступне слово Бориса Олійника «Право вибору» перед циклом має тональність відстороненої сповідальності, що створює відповідне емоційне тло для громадянського пафосу циклу «З окупаційного зошита». У післяслові Дмитра Стуса «У клітці долі» можна побачити контроверсійний приклад «готового способу реакції на текст»

(І. Каспе), оскільки автор і пропонує власну рецепцію поезії Б. Олійника, і водночас застерігає від поверхового сприйняття тексту, яке керується «масмедійними наліпочками: свій – чужий, добрий – злий, правдоборець – зрадник» [6, 58]. Редактор не «лобовою» правдою, а стилістикою та селекцією фактів спонукає читача керуватися не короткою пам'яттю, яка охоплює сьогодні і вчора, а «тривалішою історичною пам'яттю», що органічно вписується в концепцію журналу. Поділяючи загалом міркування Д. Стуса про поетичний цикл «З окупаційного зошита», дозволимо собі не погодитися із останньою тезою його післяслова: «Після кількох десятиліть активної політичної діяльності Борис Ілліч саме нині загострено відчуває всю загроженість природної традиційності села, степу, ґрунту... І піднімає слово на її захист. Він розуміє, що з клітки долі не вирватись, що урбаністична традиція перемогла, але... але хтозна, чи залишимося ми собою на цвинтарях українських сіл» [6, 60]. Нам видається, що в пропонованому циклі йдеться не так про сільську й урбаністичну культури, як про «клітку долі» для нації. Саме зі загрози для існування нації виникає крик-звертання до дітей «вдарити по-козацьки» чи безсилий гнів перед «торгашами», які заради вигоди торгують не лише українським чорноземом, але й міськими площами. Образ раба, яким завершується запропонована добірка поезій, у цьому плані отримує багатозначне асоціативне розширення в текстах Нелі Шейко-Медведевої (інтерв'ю, розділ із роману «Ніч остання» – «Мотузка від Господа»).

В інтерв'ю, яке взяла у письменниці Тетяна Щербаченко, хотілося б наголосити на тій думці, що корелює як із поетичним циклом Олійника, так і з нашим сьогоденням: Н. Шейко-Медведева зізнається, що їй не вистачає українськості – «не в сенсі шароварства»: «...зараз вишиванка стає модою, атрибутом, візитною карткою, показухою. Ось, мовляв, моя вишивана шкура, а в самого під нею душа такого злодюги» [6, 68]. У розділі з роману «Мотузка від Господа» пропонується модерне трактування образу Іуди, який в українському національному контексті традиційно сприймається як символ зради. Окрім того, зображене в романі колоніальне гноблення Ізраїлю Римом асоціюється з колоніальним минулим України.

Тема номера «Вторгнення» (мовою оригіналу – «Вторжение») журналу «ШО» вирішена зовсім по-іншому, бо: 1) інша концепція журналу; 2) є відтінки в семантиці теми: у лексемі «вторгнення» є сема «захоплення силою», тому, логічно, відчувається ритм, енергія протидії. У травестійно-пародійному тексті «Превентивна навала» («Превентивное нашествие»), з якого починається номер, є думка, яка висловлена прямо і корелює з концепцією видання (пригадаємо – «журнал культурного спротиву»): «Перед вторгненням необхідно вдарити по тому, що робить людину людиною – по її культурі» [9, 8]. Матеріали в номері підібрано так, щоб відчувалася і агресія «чужих», і спротив «своїх». Тому не дивно, що кістяк номера становлять два інтерв'ю, контроверсійність яких зацентрована на титулі – «Дмитрий Табачник vs Олександр Бойченко». Портрети інтерв'ююваних, утворюють,

окрім їхніх висловлювань, світлини, малюнки, вибір мови спілкування. Дмитро Табачник говорить російською і зізнається, що має мрію написати книжку «Расцвет Руси». Русь він розуміє як аббревіатуру «Российско-украинское содружество» [9, 70]. Олександр Бойченко спілкується українською мовою, вважає політичні проблеми в Україні визначальними як для економіки, так і для культури. Літературний процес розглядає в нових соціокультурних координатах: письменники більше не є «духовними провідниками нації», тому критики більше не є аналітичними посередниками між письменниками і читачами [9, 75].

Отже, на основі проведеного зіставлення текстів можна стверджувати, що концепція сучасного літературного (культурологічного) журналу передбачає розбудову різноманітних форм спілкування з читачем. Серед типів комунікативних стратегій переважають семантичні та прагматичні. Залежно від тематики номера можуть залучатися діалогічні та риторичні стратегії. Інформативність, естетичний та емоційний впливи вербальних текстів можуть розширюватися внаслідок взаємозв'язків з іншими текстами, як вербальними, так і візуальними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Владимірова А., Скребцова Т. Коммуникативные стратегии в дискурсе женских и мужских гляцевых журналов как отражение гендерной специфики поведения [електронний ресурс] // *Respectus Philologicus*. – 2010. – №17(22). – С. 148–158. – Режим доступу: http://filologija.vukhf.lt/images/Respectus_2010_Nr17%2822%29/II-10AnnaTatjana.pdf (дата звертання: 20.03. 2015). – Назва з екрану.
2. Дубин Б. Литература и медиа? Литература как медиа. Литература в поле медиа / Б. Дубин // *Иностранная литература*. – 2008. – №9. – С. 262–266.
3. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Изд. 5-е / Оксана Иссерс. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 288 с.
4. Кабанов А. «Мы переживаем бриллиантовый век русской поэзии...» [електронний ресурс] // *Контракты.ua* [сайт]. – Режим доступу: <http://www.interesny.kiev.ua/articles/aleksandr-kabanov-myi-perezhivaem-bril/> (дата звертання: 20.03. 2015). – Назва з екрану.
5. Каспэ И. Чтение как приватный и общий опыт / И. Каспэ // *Иностранная литература*. – 2008. – №9. – С. 273–275.
6. Київська Русь. *ОкУпація*. – 2007. – №3(12). – 264 с.
7. Сінченко О.Д. Комунікативні стратегії в теорії літератури: автор, текст, читач: навч. посібник / О.Д. Сінченко. – К.: Логос, 2015. – 172 с.
8. Словник української мови: в 11 томах. — Том 5, 1974. — С. 686. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/okupacija>.
9. ШО: смотреть, слушать, читать. Вторжение. Когда чужие побеждают своих. – 2012. – №9–10. – 128 с.

В статье исследуются типы коммуникативных стратегий современного литературного журнала. Устанавливаются взаимосвязи между концептуальными положениями издания и интерпретацией системы ценностей современного социокультурного общества. Определяется роль интермедиального компонента в формировании системы ценностей, представленных в современном литературном журнале.

Ключевые слова: коммуникативные стратегии, литературный журнал, концепция журнала, система ценностей, интермедиальный компонент.

The subject of the article is the types of communication strategies of contemporary literary magazine (on the examples of the "Kievan Rus" and "SHO" issues). The author reveals the relationship between conceptual provisions of printed matter customized to build different forms of communication with the reader and interpretation of values of contemporary socio-cultural community. The article determines the role of intermedial component in formation of values system, which is represented by contemporary literary magazine including expansion of informativeness, aesthetic and emotional impact of verbal texts due to interactions with other texts, both verbal and visual, development of various forms of communication with the reader.

Key words: communication strategies, literary magazine, magazine concept, value system, intermedial component.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2015

Прийнято до публікації 22.10.2015